

та України. Нормат.-правові док. — К., 2001; 4. Пустовіт Г. П. Екологічна освіта і виховання учнів 1—9 класів у позашкільних навчальних закладах. — Луганськ, 2004.

Г. П. Пустовіт

ПЕДАГОГ (грец. *paidagogos*, від *país* — дитина і *ago* — веду, виховую) — 1) особа, яка виконує викладацьку чи виховну роботу: шкільний учитель; вихователь дошкільного закладу, дитячого будинку, школи-інтернату, виховної колонії; працівник дитячого позашкільного закладу; 2) науковець, який досліджує проблеми педагогіки як науки.

Є. І. Коваленко

ПЕДАГОГ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ — пед. працівник профес.-технічного навч. закладу або ВНЗ, який поєднує функції майстра виробничого навчання і викладача спеціальних та профільно-орієнтованих дисциплін. Необхідність підготовки П. п. н. зумовлена впровадженням інноваційних та інформ. технологій навчання, необхідністю формування якісно нового педагога профес. школи, підготовленого до роботи в сучасних умовах, здатного адаптуватися до пед. інновацій і швидко реагувати на сучасні й перспективні процеси соціально-економічного розвитку суспільства.

Проведена у 90-х роках минулого століття Міністерством освіти України та АПН України експериментальна робота щодо інтегрування функцій майстра виробничого навчання і викладача спеціальних навч. дисциплін на базі Київського профес.-пед. коледжу ім. Антона Макаренка та Першого вищого профес. училища КДТЕУ підтвердила профес.-пед. доцільність поєднання таких функцій щодо підвищення рівня кваліфікації фахівців, мобільності їх використання у навч.-виробничому процесі.

Постановою КМУ від 18.05.1994 р. № 325 «Перелік напрямів підготовки фахівців з вищою освітою за професійним спрямуванням, спеціальності різних кваліфікаційних рівнів та робітничих професій» спеціальність «професійне навчання» введена до галузі знань «освіта» за напрямом підготовки фахівців з вищою освітою «педагогіка». Постановою КМУ від 24.05.1997 р. № 507 «Про перелік напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями» спеціальність «професійне навчання (за профілем підготовки)» введена до галузі знань «педагогічна освіта».

З урахуванням результатів експерименту за пропозицією МОН і Мінпраці та соціальної політики Держстандартом України введено до Держ. класифікатора 003-95 професію «педагог професійного навчання» у квітні 2002 р., що передбачає

поєднання функцій викладача профес.-спрямованих теор. дисциплін і практичного (виробничого) навчання.

Кваліфікацію педагога профес. навчання можна здобути у ВНЗ I—III рівнів акредитації (профес.-пед. коледжах та ін-тах, індустріально-пед. технікумах, інженерно-пед. ін-тах, ф-тах пед. ун-тів). Підготовка П. п. н. здійснюється на базі повної загальної середньої освіти та здобутого рівня робітничої кваліфікації. П. п. н. (за профілем підготовки) — фахівець з певною вищою освітою освітньо-кваліфікаційних рівнів: «молодший спеціаліст», «бакалавр», «спеціаліст», який здійснює пед., навч.-виробничу та організаційно-метод. діяльність з профес. підготовки учнів (студентів) в процесі теор. та практичного (виробничого) навчання. Інтегрування функцій педагога теор. і практичного навчання має важливе значення в умовах підготовки кваліфікованих робітників, впровадженні інноваційних та інформ. технологій навчання, робітничих професій невиробничої сфери.

Лит.: 1. Класифікатор професій ДК 003-95 (зміни та доповнення № 4): Держстандарт України. — К., 2002; 2. Класифікатор професій ДК 003-95 (зміни та доповнення № 5): Держстандарт України. — К., 2003; 3. Постанова КМУ від 17.11.2004 р. № 1567 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» — <http://zakon.rada.gov.ua>; 4. Державна програма «Вчитель» та заходи на виконання програми // Освіта України, 2002; 5. Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні // Професійно-технічна освіта, 2004; 6. Щербак О. І. Нові підходи до підготовки педагогічних кадрів для закладів професійної освіти // Педагог професійної школи: 36. наук. праць. — К., 2001.

О. І. Щербак

ПЕДАГОГІКА — соціальна наука, яка об'єднує, інтегрує, синтезує дані всіх природничих і соціальних наук, пов'язаних з формуванням людини. Термін «П.» вживається в кількох значеннях: 1) в розумінні пед. науки; 2) існує думка, що П. — це мистецтво, і тим самим вона ніби прирівнюється до практики; 3) як система діяльності, що проектується у навч. матеріалах, методиках, рекомендаціях, установках; 4) як навч. курс, який вивчається в пед. ун-тах та ін. навч. закладах за профільованими програмами. Така неоднозначність нерідко веде до плутанини, породжує незрозумілість. Цим терміном почали позначати уявлення про ті чи ін. підходи до навчання, про його методи й організаційні форми.

Останнім часом з'явилися десятки нових педагогік, серед яких: «гуманна», «авторитарна», «П. самовизначення», «П. співробітництва», «П. моральності», «біблейська», «козацька», «пенітенціарна», «П. ототожнення», «етнічна», «інтегральна», «компаративістська», «театральна», «військова», «бібліотечна», «непедагогіка», «П. розвитку»,

«лицарська», «П. миру», «П. середовища», «ембріональна», «музейна», «екологічна» та ін. Але якщо педагогік так багато, то втрачається смисл самого терміна, його категоричність.

Неспростовне правило наук. логіки говорить: основні поняття, твердження мають бути чітко визначеними. Двозначність у тлумаченні наук. термінів заважає чіткому їх розумінню і наук. викладу. Щоб не відхилитися вбік при розгляді складних пед. проблем, дотримуватимемося однозначного тлумачення: П. — це педагогічна наука, і тільки в цьому розумінні вживатимемо термін «П.».

П. вивчає особливий вид діяльності. Ця діяльність — цілеспрямована, тому що педагог не може не ставити перед собою певну мету: навчити чогось, виховати певні якості особистості (гуманність, моральність, самостійність, здатність до творчості тощо).

Якщо ж подивитися на справу ширше, виходячи за рамки окремих пед. явищ, можна сказати, що це діяльність з виконання одвічно існуючої функції людського суспільства: передавати новим поколінням накопичений віками соціальний досвід, ін. словами — «трансляція культури».

Насправді вивчається особливий вид діяльності, для якої характерне пед. цілепокладання і пед. керівництво. Така діяльність називається освітньою. Це соціальний аспект того, що вивчає П. Але вихідним і головним є її спрямованість на благо всіх і кожного. Діяльність, про яку йдеться, повинна бути особистісно орієнтованою, тобто мати своєю кінцевою метою розвиток особистості учня (школяра, студента), залученого до неї.

На цій основі можна запропонувати таке тлумачення об'єкта пед. науки, яке відображає суть того, що вона досліджує. Об'єктом П. є освіта як особлива, соціально й особистісно детермінована діяльність з прилучення людини до життя в суспільстві, яка характеризується пед. цілепокладанням і пед. керівництвом. Визначення предмета науки залежить від її теор. статусу. Якщо визначається наявність у П. теор. рівня, то її предмет можна сформулювати так: це система відносин, що виникають в освітній діяльності, яка є об'єктом пед. науки.

Освітня діяльність складається, як сказано в Законі України про освіту, з двох частин: навчання і виховання. Це головні види освітньої діяльності. Для кращого, більш детального і конкретного розгляду кожного з цих видів виділяють пед. дисципліни: дидактику — пед. теорію навчання, і теорію виховання.

Дидактика досліджує навчання на теор., найбільш загальному рівні; дає наук. обґрунтування його змісту, методів і організаційних форм; опрацьовує способи передбачення, прогнозування наслідків впровадження в практику школи нових методів, нових навч. матеріалів. Не слід думати, що

дидактика може дати практиці остаточне універсальне розв'язання всіх питань. Однак вона дає вчителю матеріал для роздумів про власну діяльність, для порівняння дійсного з бажаним і тим самим допомагає вчителю поліпшити справу.

Виховання і навчання — це дві частини єдиної навч.-виховної діяльності. Однак єдність реалізується через відмінності. Навчання не ізолюване від включення вихованця у життя. При цьому воно розгортається на тій ділянці навч.-виховного процесу, де домінує підготовка до життя. У свою чергу, виховання — таке включення в життя, яке є природним продовженням підготовки до неї, але в цьому разі домінуючою метою буде саме включення. Теорія виховання вивчає і обґрунтовує способи включення в життя шляхом застосування особливих методів. При цьому спеціальним завданням стає обґрунтування діяльності, пов'язаної з формуванням ціннісних орієнтацій учнів і студентів — їх емоцій, світу почуттів, притаманних людині, ставлення до життя, людей, природи, світу в цілому.

Загальними розділами П. (об'єкти яких — теорія і практика освіти) є за традицією порівняльна П. та історія П.

Порівняльна П. досліджує закономірності функціонування і розвитку освітніх систем у різних країнах шляхом порівняння і знаходження схожого й різного. Пошуки загального і спеціального в освітніх системах дають можливість знаходити, давати наук. тлумачення освітнім традиціям, системам, збагачувати нац. пед. культуру, залучаючи міжнародний досвід.

Історія освіти і П. відома як наука про закономірності функціонування і розвитку виховання, освіти, навчання в минулому. Істор.-пед. дослідження пов'язані з дослідженнями з громадянської історії, етнології, археології.

Основним критерієм оцінки освіти прийнято вважати відповідь на запитання про те, коли умови виховання та розвитку дітей були і є найбільш сприятливими. Відповіді допомагає спеціальна галузь — економіка освіти.

До історії П. дотична порівняно нова галузь — етнопедагогіка. Вона вивчає те, що називають народною П. — досвід виховання, нагромаджений народом, етносами, які його утворюють. Істотною частиною цього досвіду є пед. традиції, витоки яких зберігаються в мудрості народу, його побуті, звичаях.

Сьогодні виокремлюється спеціальна галузь знань — знання про саму П., її статус, розвиток, понятійний склад, і, головне, про способи одержання нового вірогідного наук. знання. Це — методологія П.

Педагогіками (не дуже правомірно) прийнято називати застосування єдиної П., про яку йшлося, до різних сфер, етапів освіти або до пев-

них контингентів вихованців і учнів (напр., П. середньої школи, П. вищої школи тощо). Іноді термін «П.» тлумачиться занадто широко. Тоді під назвою «П.» з'являються метод. системи або просто методики здійснення якоїсь форми навч. роботи. Така, напр., «музейна П.», «П. миру», «ризикпедагогіка», «П. ідентифікації» тощо. Таких новоутворень не будемо торкатися, оскільки більшість із них не є загально визнаними і внесення їх до переліку «П.» лише заплутало б справу. Вкажемо лише на ті галузі застосування загальнопед. знань з урахуванням специфіки кожної галузі, які більше чи менше визнані в науці, хоча основи для виділення тієї чи ін. «П.» — різні. Напр., основою для виділення «дошкільної П.», або П. «третього віку», слугує вік, а для виділення виробничої чи військової П. — вид діяльності, до якої треба підготувати людину.

Дошкільна П. — наука про закономірності становлення і розвитку особистості дітей дошкільного віку.

П. школи — найбільш розвинута галузь науки про освіту. Багато років її існування у світовій історії дали змогу нагромадити великий досвід керівництва розвитком, формуванням підростаючих поколінь у різних соціально-економічних умовах.

П. вищої школи — галузь пед. науки, яка вивчає теор. та практичні проблеми вищої профес. освіти.

Виробнича (профес.) П. вивчає закономірності навчання і переорієнтації працюючих на нові засоби виробництва, а також способи підвищення кваліфікації, перекваліфікації. Стає реальністю неперервна освіта людей, зайнятих у будь-якій сфері виробництва.

П. дорослих — галузь пед. науки, що вивчає закономірності виховання, навчання, освіти й самоосвіти дорослих людей в різних організаційних формах, в яких здійснюється цілеспрямована пед. діяльність. У багатьох зарубіжних країнах П. дорослих називають «андрагогікою».

Військова П. досліджує закономірності, здійснює теор. обґрунтування, опрацьовує принципи, методи, форми навчання і виховання військово-службовців усіх рангів.

Пенітенціарна П. — галузь пед. науки, яка вивчає діяльність з виправлення осіб, які вчинили злочин і засуджені до різних видів покарань. Термін «пенітенціарна П.» введено в наук. обіг у 90-і роки ХХ ст., раніше ж уживалося поняття «виправно-трудова педагогіка».

Соціальна П. досліджує теор. і прикладні проблеми в галузі позашкільної освіти й виховання дітей і дорослих. Останнім часом усе ширше вживається поняття «друга освіта», яку дають багато-профільні освітньо-виховні установи.

Корекційна П. опрацьовує теор. основи, принципи, методи, форми й засоби виховання та осві-

ти дітей і дорослих, які мають відхилення у фізичному і психічному розвитку.

П. «третього віку» опрацьовує систему освіти, розвитку літніх людей. Світова практика роботи з тими, хто припинив активну профес. діяльність на виробництві, показує різноманітність варіантів способу життя пенсіонерів. За даними соціально-психол. і демографічних досліджень, завдяки впровадженню пед. розробок стосовно третього віку, суспільство запобігає втраті величезного інтелектуального потенціалу і знімає страх людей перед неминучістю втрати активної ролі в житті суспільства.

Лит.: 1. Харламов И. Ф. Педагогіка. — М., 1997; 2. Подласый И. П. Педагогіка. Новый курс. — М., 2001; 3. Лихачов Б. Т. Педагогіка. — М., 1998.

С. У. Гончаренко

ПЕДАГОГІКА СПІВРОБІТНИЦТВА оформилася наприк. 80-х років ХХ ст. як рух за оновлення школи, реформування її авторитарної системи. П. с. становить систему методів і прийомів виховання і навчання, яка ґрунтується на принципах гуманізму й творчого підходу до розвитку особистості. Виявляється у спільній діяльності учителя та учнів, що передбачає взаєморозуміння, єдність інтересів і прагнень, метою якої є особистісний розвиток школярів.

Представниками П. с. були як учені-теоретики, так і самобутні вчителі-новатори (Ш. Амонашвілі, М. Гузик, О. Захаренко, Є. Ільїн, В. Караковський, С. Лисенкова, С. Логачевська, М. Палтишев, С. Соловейчик, В. Шаталов, М. Щетинін та ін.).

Усі автори мали великий досвід роботи в школі (понад 25 років) і розробили власні концепції навчання і виховання. Ініціаторами об'єднання педагогів-новаторів стали головний редактор «Учительской газеты» В. Матвеев і публіцист С. Соловейчик.

Основні положення П. с.: навчання без примусу; педагогіка конкретної дії; ідея переборення пізнавальних утруднень у колективній творчій діяльності; об'єднання кількох тем навч. матеріалу в окремі блоки; використання опор; методика «запуднення»; самоаналіз (індивід. і колективне підведення результатів діяльності учнів); вільний вибір (використання вчителем на свій розсуд навч. часу для кращого засвоєння навч. матеріалу), створення інтелектуального фону навчання; методика ви-переджального навчання; диференційованого навчання; постановка значущих цілей; колективна творча виховна діяльність (самоврядування); самовизначення; ідея життєтворчості; залучення батьків тощо.

У процесі пед. пошуків накопичено досвід застосування технологій і конкретних прийомів роботи вчителя з урахуванням індивід. особливостей учнів у процесі навчання, виховання і розвитку.